

KRÚDY GYULA ÉS A PSZICHOANALÍZIS

A Krúdy Gyula műveit elemző irodalom legalább két jól elkülöníthető részre osztható abból a szempontból, hogy a *Szindbád* szerzőjének volt-e valamilyen közvetlen ismerete a századforduló lassacskán divatossá váló tudományáról. Az életműben található szó szerinti utalások ellenére — vagy éppen azokat figyelmen kívül hagyva — akad olyan szakíró, aki — felismerve Krúdy műveinek „pszichologizáló” vonásait — úgy véli: az író nem ismerte korának „új” tudományát, s elmekórtanilag vagy viselkedés-pszichológiailag szinte szabatos kórismeként is olvasható szövegrészletei a művész „zseniális átélő” képességének bizonyítékai. Ez utóbbi megállapítást Harmat Pál is osztja *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis* című könyvében, mikor így ír: „Krúdy ösztönösen jutott olyan felismerésekhez vagy még inkább olyan világképhez, amely jól egybecsengett a freudi felismerésekkel. (...) Krúdy élhetett volna negyven évvel korábban is, amikor a pszichoanalízis még meg sem született, művészeté lélektani szempontból akkor sem lett volna lényegesen más mint így.”¹ Harmat azonban több, gondosan megválogatott forrásra hivatkozva azt is kijelenti, hogy Krúdy nemcsak hogy ismerte Freud lélektani tevékenységét, de műveit, illetve azoknak részleteit is olvasta, sőt az első világháború előtti években rendszeresen találkozott Ferenczi Sándorral,² Freud egyik legkedvesebb tanítványával, aki 1910-ben kiadott tanulmánygyűjteményében elkötelezte magát az analízis mellett.³ Az író és az orvos éjszakába nyúló beszélgetéseiről, vitáiról Dénes Zsófia szintén megemlékezik⁴, Ferenczinek Krúdyhoz való viszonyáról Kosztolányi Dezső a *Nyugatban* 1933-ban megjelent Ferenczi-nekrológiájában írt.⁵ Mindezen adatoknál fontosabbnak tűnnek

¹ Harmat Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Bethlen Gábor Könyvkiadó 1994. 253.

² Ua. 71., 252.

³ Ferenczi Sándor: *Lélekelemzés. Értekezések a psychoanalysis köréből*. Bp. 1910.

⁴ Dénes Zsófia: *Szivárvány*. Gondolat Kiadó Bp. 1970. 49.

⁵ Kosztolányi Dezső: *Egy ég alatt*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1977. 128.

azonban azok a Krúdy-művek, melyekben közvetlen utalás vagy közvetett, ám eképp értelmezhető célzás utal Freud vagy Ferenczi Sándor tanaira, pszichológiai elképzeléseire. A következőkben ezeken az alkotásokon keresztül próbálom Krúdynak a pszichoanalízisről alkotott lehetséges felfogását megvizsgálni.

A szakirodalom említett, a freudi tételek és Krúdy írásművészete közötti viszonyt tagadó vagy attól eltekintő csoportja mellett azonban olyan elemzések is találhatók, amelyek freudi hatást mutatnak ki a *Mit láttam Vak Béla szerelemben és bánatban*⁶ című regénytöredékben, az *Aranyidő*⁷ és a *Purgatórium*⁸ című regényekben, valamint a *Szindbád*-novellákban.⁹ Értelmezésem szerint a regénytöredék pusztán annyiban tartalmaz lélektani vonásokat, amennyiben arról Harmat Pál már idézett sorai mellett Vekkerdi László is említést tesz *A „történelem előtti idők” művészete* című tanulmányában: „Krúdy Gyula — akiben kétségkívül sok őseberszerű megőrződött — nagyon jól tudta, hogy születés-ölelés-halál folyton megújuló köre uralkodik az életen.”¹⁰ Konkrét utalás az *Aranyidő*ben sem található (számomra nem egyértelműen kóros lélektani szempontból az öreg Szuhay vonzódása az ifjú Máriához, annál kevésbé, mivel Krúdy hasonló szerelmi viszonyt még fordított nemek közti korkülönbséggel is számtalanszor jelenít meg műveiben a legkisebb pszichológiai vagy pszichopatológiai felhang nélkül). Nem hagyható azonban figyelmen kívül a műnek az az idézete, melyben Szuhay uram Edmundénak, a botcsinálta javasasszonynak (aki egyébként a világszép Mária édesanyja) jövetelének okáról számol be: „Én valami olyan álom útján akarom megtudni annak a kincsnek a helyét, amelyet más álmodik és álmában nekem elmond.”¹¹ Ez a részlet azonban nem annyira a freudizmussal mutat rokonságot, sokkal inkább előre utal. A jelenkori Krúdy-olvasó Milorad Pavić *Kazár szótárának*¹² álomvadászaira

⁶ Krúdy Gyula: *Aranyidő*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1978. 5-157.

⁷ Ua. 523-616.

⁸ Uő.: *Szindbád*. Magyar Helikon 1975. 733-814.

⁹ Uo.

¹⁰ Vekkerdi László: *Befejezetlen jelen*. Magvető Könyvkiadó Bp. 1971. 79.

¹¹ 7. jegyzet 560.

¹² Milorad Pavić: *Kazár szótár*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék 1987. 7-8.

asszociálhat (maga Pavić is említést tett egy alkalommal Krúdyról, amikor a szerb és a magyar konyhaművészet közti összefüggésekről nyilatkozott). Témánk szempontjából az eddig felsoroltak közül valószínűleg a *Purgatorium* című, feltehetőleg 1933-ban keletkezett Szindbád-regény visel olyan jegyeket melyek a szerzőnek a lélektanhoz (az életrajzi adatokon kívül) magában az életműben kimutatható kapcsolatáról árulkodnak. 1929-ben Krúdy legendás egészsége megromlott. Szervi megbetegedéseit egy idegösszeroppanás súlyosbította, melynek feltételezhető kitöréséről egy a Margitszigeten írt naplójegyzetében így ír július 8-án: „Ráday történetét délben, munkaszünetben, 12 óra után kezdtem volna írni a Margitszigeten, lakásomon, a kovácsműhely mellett. Egy titokzatos ellenséges intésre a kovácsműhely udvarán vas-síneket kezdtek kalapálni, minden cél nélkül. Munkámat abba kellett hagynom. Gyilkosok vesznek körül. Isten kegyelmezzen nekik. A kutyahangú ember az emeleten üvölni kezdett.”¹³ A Liget-szanatóriumba kerül, ahol annak idején Ady Endrét is ápolták. Orvosa az a Lévy Lajos volt, aki belgyógyászként hamar felfigyelt Freud lélekelemző gyakorlatára, és figyelemmel követte azt, időnként még Freud is kért tőle orvosi tanácsot. A regényben a *veres* doktor személyleírása figyelemreméltóan egyezik Lévy habitusával, különös azonban, hogy Ferenczire egyáltalán nem történik utalás. Ez annál is inkább meglepő, mivel szerepel helyette egy, a szövegben *Cipész*nek nevezett lélekgyógyász, akit azonban Krúdy a legendásabb kifejezéssel élve is ironikusan ábrázol, a beteg Szindbád pedig paranoiásan tart tőle. Amennyiben elfogadjuk, hogy betegsége után négy évvel Krúdy „önéletrajzi jellegű” művet alkotott, akkor megdöbbentő az a kíméletlen őszinteség, ahogy kedvenc alteregója segítségével saját pokoljárását megörökíti a szerző. Szövegszerű utalás azonban pusztán két alkalommal történik a pszichoanalízisre. Szindbád a parkban levegőzik „Ahol a bárónő álmát fejtegeti a lélektani professzor, talán éppen maga doktor Cipész, lélektani alapon.”¹⁴ Másodszor „a lélekdoktor”¹⁵ kifejezés bukkan fel, mégpedig különös szöveggörnyezetben. Egy ifjú káplánt tisztel meg ezzel a címmel, aki ellátogatott Szindbád betegágyához. Már ebből a két idézetből is következtetni lehet Krúdynam a freudi pszichoanalízissel kapcsolatos, bonyolult viszonyára, arra, hogyan ezt az „újmódi”

¹³ *Krúdy világa*. Összegyűjtötte és írta Tóbiás Áron. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Bp. 1964. 267.

¹⁴ 8. jegyzet 771.

¹⁵ Ua. 797.

tudományt a szépíró megítélte. Az első idézet ironikus felhangjai, a pszichoanalízissel, különösen pedig az álomfejtéssel kapcsolatos bizalmatlanság valószínűleg érezhetőek. Ezt fokozza, hogy a szó szoros értelmében vett „lélekdoctornak” a beteg az emberi lelkek talán legősbibbi szakértőjét, az Isten vagy istenség szolgáját, képviselőjét tartja. Ezt a kifejezést a szövegben egyetlen egyszer használja, habár többször alkalma lenne rá, hogy tudós orvosait is megtisztelje vele. Hasonlóan ironikus értelmezése lehet a *Totem-Tabu* című, 1918-ban publikált cikknek,¹⁶ melyet majd a későbbiekben ismertetek. Maga a tény, hogy Krúdy idegösszeroppanásának és felgyógyulásának egy olyan regényben állít emléket, amelynek főhőse kedvelt alteregója, Szindbád, Kemény Gábor véleményét látszik igazolni, aki némely Krúdy-hősre a „kritikai alteregó” fogalmát alkalmazza. A kritikai alteregó vágyakat és félelmeket testesít meg, valamint általa és az álmok által (melyeknek központi helyük van Krúdy írásművészetében) jelenik meg a művekben a tudattalan szféra.¹⁷

A freudi pszichoanalízis és különösen az álomfejtés, melyet nagyrészt Ferenczi Sándornak köszönhetően ismert meg Krúdy, az életmű két területén tölt be kétségtelenül jelentős szerepet. Az első a Krúdy-publicisztikának a háború idejére tehető része, a második pedig a többször javított, kiadás-ként átdolgozott *Álmoskönyv*,¹⁸ illetőleg a hozzá kapcsolódó publikációk, elsősorban a *Mit álmodott, Kedves?*¹⁹ rovatban, a *Színházi Életben* megjelent olvasói levelekre írott álomfejtések. 1915 és 1918 között tekintélyes mennyiségű újságcikk született Krúdy tollából. Közülük mindössze ötben tesz említést Freudról vagy Ferencziről, ebből az ötből azonban csak egyetlen olyan cikk emelhető ki, amely címe alapján teljes egészében pszichológiai tárgyú lehetne, a *Totem-Tabu*. De még ennek az újságcikknek is kevesebb mint a fele szól a címben szereplő Freud-műről, és az a kevés is erősen szubjektívizált, szándékoltan laikus megközelítése a témának. Az első tárcs, *A nők keze*²⁰ 1915-ből származik, s csapongó témaváltásai közül

¹⁶ Krúdy Gyula: *Magyar Tükör*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1984. 572-575.

¹⁷ Kemény Gábor: *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvstudományi Intézete Bp. 1991. 51.

¹⁸ Krúdy Gyula: *Álmoskönyv*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1983.

¹⁹ Ua. 303-348.

²⁰ 16. jegyzet 132-136.

a magyarországi feminizmus helyzetének jellegzetesen „krúdys” humorral felvázolt képe emelhető ki. „Ferenczi Sándor doktor” szavait idézi, mikor háború előtti beszélgetéseikről szólván azt írja: „a nők akkor győznek majd a férfiak fölött, ha mindnyájan ismét gyermekek leszünk, mint ahogy folyton azok vagyunk.”²¹ Mégsem a fiúnak az anyja iránt érzett ödipuszi hajlamaira kell gondolnunk, mikor Ferenczit idézve a szerző arról ír, hogy gyermeki gyöngédségre és kényeztetésre vágyik a legerősebb férfi is, hanem Ferenczinek a nem nemi értelemben fölvetett szeretetre vonatkozó elméletére, mely hozzájárult ahhoz, hogy Freud fokozatosan lazította tanítványával a kapcsolatot, elméletét pedig veszélyesnek és helytelennek ítélte. (Erich Fromm munkássága valószínűleg igazolja Ferenczi feltevéseinek helyességét.) A cikkben ezenkívül Krúdy utal még arra is, hogy női álmokról és „félíg érthetetlen” esetekről, történetekről beszélgettek, problémákat oldottak meg együtt. Mindezekből és Ferenczinek az irodalom iránti természetes vonzódásából következtethetünk a háború előtti beszélgetések formai jegyeire és színvonalára. Már ebből a cikkből értesülhetünk Krúdy egy elejtett megjegyzéséből arról, hogy Ferenczi katonaorvosi minőségben teljesít szolgálatot. Még ugyanebből az évből származik az *Egy őszi estémm Pesten, 1915-ben*²² című tárcanovella, amely tulajdonképpen a második háborús télre készülődő főváros hétköznapi krónikája. A cikkíró hölgytársaságban várakozik egy javasasszony előszobájában. A hölgyek ruházatának aprólékos bemutatásával egy szinten említődik a pszichoanalízis, mely így a dámák sznobságának mértékét hivatott jelezni: „legutolsó olvasmányuk a Ferenczi Sándor doktor által fordított orvosi könyvek voltak, Freud professzor meglepő megfigyelései az álmokról, a szexualitásról, a pszichoanalízisről.”²³ A Freud-féle lélekelemzés és a jóslás babonája egyszerre van jelen a műben és a szereplő hölgyek tudatában. Valószínű, hogy ehelyt Krúdy nem ironikus-gúnyos célzattal említi a pszichoanalízist, hanem a freudi tanok magyarországi elterjedésének és befogadásának mechanizmusával kapcsolatban tesz figyelemreméltó megállapítást. Egyrésztől még nem zárult le a hazai szakmai körökben a pszichoanalízis elfogadtatásáért vívott harc, másrésztől a laikusok széles tábora mint izgatóan — és tegyük hozzá: botrányosan — új orvosi gyakorlatot próbálja elemezni az analízist, mely-

²¹ Ua. 132.

²² Ua. 180-184.

²³ Ua. 180.

nek befogadása és elfogadása körüli kérdések azt sugallják a számukra, hogy az új tan valamiképpen az okkultizmussal, a babonassággal tart rokonságot. S ezt sokan akkor is így hiszik, ha éppen maguk a lélekelemzők hirdetik ennek az ellenkezőjét. A szövegben szereplő hölgyek számára babona és pszichológia egyformán fontos és izgalmas. Ez a kettősség könnyen magyarázhatná a pszichoanalízis jelenlétét az *Álmoskönyv*ben, az igazi okok azonban feltehetőleg összetettebbek.

Az *újságíró halála*²⁴ 1916-os cikk, és a *Magyarország* munkatársának, Schröder Bélának állít emléket. A *Ferenci* (sic!) név valószínűleg Ferenczi nevének felel meg. A személyleírás és az idézet legalábbis erre utal: „sohasem tanácsos változtatni a régi életmódon, mert ez néha halálesetet jelent.” A tanácsban az a jellegzetes, hogy nem hasonlít egy szokványos orvosi tanácsra, sokkal inkább egy lélekelemző-álomfejtő-magyarázó figyelemztetésére. A nekrológban a továbbiakban nem történik utalás sem a pszichoanalízisre, sem képviselőire. A következő év termése *Az álomlátók*²⁵ című cikk, melyet Barta András felvett az *Álmoskönyv* kilencedik, 1983-ban megjelent, jelentősen kibővített kiadásába. Ez az írás nem éppen elismerően nyilatkozik Freud tudományáról: „Később, a kultúra jöttével, dr. Freud tanár úr módszere alapján estünk neki álmaink megfejtésének. Manapság már sokak előtt ismeretes a tudományos rendszer, amelynek alkalmazásával legbizarrabb álmainkat meg lehet magyarázni. Magyar nyelven is megjelent egy füzet a bécsi professzor elméletéről Ferenczi Sándor fordításában. Az ember megtalálhatta gyermekkorá emlékeit álmaiban; megállapíthatta a képzetet, fülön csíphette a gondolat-sejtet, amelyből az álom kifejlődött. Száraz regiszter-elmélet ez, mint egy tudós cédulásdoboz. A legszebb és legkövérebb angyal álombeli hempergése néha igen sivár élménnyel volt összekötöttesben. Máskor megdőbbsent a bűvárkodó, midőn legtitkosabb, még önmaga elől rejtegetett vágyait, óhajításait, félelmeit olvasta ki az álommagyarázatból (...) A blazírt tudomány felmondja a szolgálatot. A szerelmesek azt álmodják, amit éppen akarnak.” Krúdy saját írói technikájával, mely líra és ironia komplementaritását használta fel, nem tudta összeegyeztetni a freudizmust. Túlzottan racionális volt számára. A népi(es) kalendáriumok, álmoskönyvek hagyományát újraíró műveibe nem illeszkedett megnyugtatóan a számára nem eléggé sokrétű „új tudomány”.

²⁴ Ua. 239-242.

²⁵ Ua. 452-455. illetve 18. jegyzet 351-354., 576.

„De ezen kulcsok már nem nyitják az álmok zárait.” Barta András Krúdy közismert következtetlenségével magyarázza ezeket a sorokat, pedig lehet, hogy szerzőjük éppen abbéli véleményében volt következetes, hogy a pszichoanalízist is a számtalan lehetséges világmagyarázat és -nézet egyikének tartotta. Az idézetben használt jelzői azt bizonyítják, hogy számottévő fenntartásai voltak ezzel a tudománnyal kapcsolatban. Ezek a fenntartások azonban nem olyan természetűek voltak, mint a konzervatív-nak tekinthető „tudós olvasókéi”, akik nem tudták vagy nem akarták befogadni Freud számukra radikális elképzeléseit, hanem annak az embernek a véleményét tükrözték, aki „művé” formálta hitét, miszerint az új tudomány sem képes válaszolni az ember alapvető kérdéseire, és ami fontosabb: nem képes segíteni az emberen, különösen a szenvedő emberen. Ha pedig nem felel meg ezeknek a követelményeknek, akkor nyugodtan fel lehet venni elképzeléseit a később készülő *Álmoskönyv*-be, mely amúgy is azoknak a játékoknak és képzeteknek a gyűjteménye, melyekben a Freud által is fontosnak tartott, de furcsamód alig-alig elemzett néplélek okkult, naiv vagy igen gyakran „dilettáns” módon nyilatkozik meg. Ezt az elképzelést erősítheti a cikkek sorában az utolsó, a *Totem-Tabu* is. A szöveg tanúsága szerint Krúdy is átesett az akkortájt járványos spanyolnáthán. A cikk kétharmada a szerző lábadozását írja le. A főszövegtől külön szedett befejező rész tudósít az ötödik nemzetközi pszichoanalitikai kongresszusról, melynek a háború által megtépázott nemzetköziségét poentírozta a cikkíró, aki a tárca záró része előtt saját betegségének és rossz közérzetének ecsetelésétől már eljutott az egyetemesként láttatott emberi szenvedések és gyötrődések, ahogy írja: „örületek” saját helyzeténél sokkal nyomasztóbb, „szituáltság”-ára. Ezzel ellentétben áll a tudós konferenciáról szóló híradás, valamint Freud *„Totem-Tabu”* (sic!) című könyvének megjelenéséről való tudósítás. A szövegből kitetszik: a beteg Krúdyt barátja „(dr. F. S.)” látogatta meg, és beszámolt mesterének, Freudnak új művéről. Ausztráliai vadakról, struccról, emuról, a gorilla szerelmi életéről, „a szentségek és borzalmak, a tabuk létrejöttéről.” A cikk befejezése ismét visszakapcsolódik a szenvedéshez, az utolsó, feltételes mondat pedig arra enged következtetni, hogy Krúdy írásművészetében nem egyszerűen átmeneti következtetlenségnek tudható be Az álomlátók keserű, hitetlen megfogalmazása:

„Hallgattam és gondolkoztam. Én úgy szenvedek, hogy a fogamat csikorgatom. Én olyan boldogtalan vagyok, hogy szemeimet sem szeretem néha kinyitni. Én rabja vagyok a náthának, háborúnak,

minden kínszenvedésnek. Hogyan lehetne engem meggyógyítani a Totem-Tabuval, amikor csak egy rokonom van a világon, a fájdalom?

A mai napon kezdődő kongresszus tán feleletet ad majd a szenvedők kérdéseire.”²⁶

A szöveg utolsó mondata érzelmes zárás, jóllehet — látszólag — elhagyja a személyes szférát. Kijelentése az egyetemesre céloz, valójában a mondatot átható érzelmesség az „intim”-szférában tartja. Úgy, ahogy a feministák ügye időszerűtlenné vált a háborús „hősiesség” első éveiben, éppenúgy válik érdektelenné számára a freudizmus, amikor a világháborús események forgandósága foglalkoztatja.

Tizenkilenc alkalommal említi *Álmoskönyvében* Krúdy Gyula Freudot vagy Ferenczit, egy alkalommal pedig olyan álmofejtést közöl, melynek kapcsán nem említi a pszichoanalízis egyik úttörőjének nevét sem. A jelen sorok írója mégis azt feltételezi, hogy a szóbanforgó magyarázat „freudista”. Barta András hívja fel a figyelmet egy filológiai érdekességre *Az álomlátó Krúdy* című tanulmányában.²⁷ Az *Álmoskönyv* 1920-as, első kiadásában Freud és Ferenczi első említése alkalmával a következő szöveg olvasható: „Ámde a világért sem szeretném, ha könyvemet tudákosnak vagy álbölcsnek ítélnék, mert itt-ott Freud professzor, illetőleg Ferenczi Sándor doktori tanításainak nyomai mutatkoznak. A könyv lehetőleg ragaszkodik a legrégibb álmoskönyvek feljegyzéseéhez, inkább bízik a régen meghalt <böls> emberek megfigyeléseiben, mint korunk felületes megállapításaiban.”²⁸ A „felületes” szót még ennek a kiadásnak a 367. oldalán „felülmúló”-ra javította a szerző jegyzetben, de mivel ennek nem volt értelme, a második kiadásban már „nagyszerű” szerepelt helyette. Krúdy „szócsúszás”-ként próbálta beállítani az esetet, Barta azonban a következőt írja: „Ha elhisszük is, hogy tollhibáról van szó, feltehetjük a kérdést: és mit szólna ehhez Freud? (Ti. a szóvétésről vallott nézeteit tekintve.)”²⁹ A tulajdonképpeni *Álmoskönyv* már nem tartalmaz több bíráló vagy elmarasz-

²⁶ 16. jegyzet 575.

²⁷ 18. jegyzet 563-588.

²⁸ Ua. 577.

²⁹ Uo.

taló megjegyzést a freudizmusra nézve. Krúdy átveszi néhány magyarázatát Freudnak, többnyire azonban Ferenczi jegyzeteit, elemzéseit használja fel. Eljárásából arra lehet következtetni, hogy a pszichoanalitikus kutatásokat mint a régi álmoskönyvekkel minden tekintetben egyenrangúakat kezelte, és csak nagyanyjának, Radics Máriának, Gvadányi Mártonnak, a korábban elterjedt úgynevezett „Egyiptomi álmoskönyv”-nek adott nagyobb teret s a német romantika alkotójának Kerner Jusztinusznak. [Megjegyzem, Kerner pályafutása elgondolkodtató lehet a pszichoanalízis körüli vizsgálódás szempontjából. Az 1786. szeptember 18-án Ludwigsburgban született, és 1862. február 21-én Weinsbergben elhunyt Justinus Kerner orvosként és szépíróként egyaránt nevet szerzett. 1818-tól a művészet és az orvosi praxis mellett spiritizmussal és az emberi psziché „káros” megnyilvánulásainak a kutatásával foglalkozott. 1829-es, *Die Seherin von Prevorst* (A prevorsti látnoknő) című kétkötetes regényében egy olyan pszichopata látomásait írta le, akit saját házában ápolt. Felesége elvesztése és egyre súlyosbodó szem-baja a magány, az okkultizmus felé sodorták, élete utolsó éveire megvakult, és elhatalmasodott rajta az idegbaj.] Amikor Krúdy *Álmoskönyve* napvilágot lát, Freud *Die Traumdeutung*-ja már húsz éve megjelent, és Hollós István jóvoltából magyar fordítása is három éve elkészült. Ezt a szöveget Ferenczi Sándor nézte át, a megjelenésre azonban 1935-ig várni kellett. Mindazonáltal Krúdy említett cikkeinek tanúsága szerint kivonatos formában már olvasható volt a világháború idején is, Krúdy pedig Ferenczi segítségével másodkézből származó információkhoz juthatott, és ami talán fontosabb: olyan adatokhoz, melyek Ferenczi saját praxisából származtak, az *Álomfejtés*ben tehát nem találhatók. Arról, hogy Freud mennyire közelinek és ihletőnek érezte a babonás népi hagyományt az ő álomnyelvről történt fordításai szempontjából, álljon itt egy idézet az *Álomfejtés*ből: „Be kellett látnom, hogy itt az a nem is oly ritka eset ismétlődik meg, amikor az ősrégi, makacsul megőrzött néphit sokkal közelebb jutott az igazsághoz, mint a mai tudomány. Állítom, hogy az álomnak valóban van jelentése, és hogy van lehetőség az álomfejtés tudományos módszerére.”³⁰ Ennek ellenére nem találta célravezetőnek a hagyományos álomfejtő módszereket, és határozottan kinyilvánította, hogy *nem* álmoskönyvet írt, hanem tudományos álommagyarázatot.³¹ Pedig módszere, az álom nyelvéről a hétköz-

³⁰ Sigmund Freud: *Álomfejtés*. Helikon Kiadó 1985. 80.

³¹ Ua. 436.

napi társadalmi érintkezésekben használt nyelvre történő fordítás könnyen párhuzamba állítható például Krúdy módszerével, pontosabban a Krúdy által javasolt módszerrel. Jóllehet Freud kritikával illette az álmoskönyveknek mind az egy jelet egy jelentéshez rendelő, mind szótárszerű változatát³² (Krúdy *Álmoskönyve* ez utóbbi csoportba sorolandó), az ő álomfejtései is egy jól körvonalazható fordítói kulcs szerint készültek: a szexus fogalomkörének megfelelően csoportosultak néha már megdőbbentő következetességgel. Természetesen nem vonható kétségbe az egyediség tiszteletben tartása és figyelembe vétele az álomfejtések esetében, ezért érthetőek Freud kétségei az álmoskönyvekkel szemben. A freudi gyakorlat szempontjából azonban a Krúdy-féle szótártípusú álmoskönyvek is használhatóak, mivel egy jelképhez sok, gyakran ellentétes jelentést társítanak, az álomfordítás segítségükkel árnyaltabb lehet. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy Freudnak elkerülhetetlenül meg kellett ragadnia az egyedi esetek értelmezését összekötő általánost az álommagyarázat mint fordítás nyelvi mozzanatában, vagyis: ha nem alkotta is meg álomszótárát elkülönítve, ez a szótár az álomfejtés gyakorlatában már megalapozódott. Az *Álomfejtés* második magyar kiadásához függelékben Meller V. Ágnes *Álommutatót*, *Szimbólummutatót* és a *Hasonlatok mutatóját* csatolta.³³

Krúdy *Álmoskönyvének Jelmagyarázatában*³⁴ található a második utalás Ferenczire. „F. S.” jelzettel „Egy hírneves pesti orvos közlése”-it fogja jelölni a szerző, de ettől az ígéretétől többször eltér, mint ahogy a szövegben gyakorta szerepelnek olyan adatközlők vagy források, melyekre nem utalt *Jelmagyarázatában*. Freuddal kapcsolatban is ez lesz a helyzet. Az első jelentősnek mondható hely, ahol az „F.S.” jelzet megtalálható az *Abc* címszó és rögvest olyan témakörrel kapcsolatban, mely Ferenczi első tanulmányainak is központi problémája volt: a fiatalkori szexuális elfojtások következtében fellépő lidércnyomás-szerű álmokra utal itt Krúdy, „F.S.”-re hivatkozva.³⁵ Vizsgálódásunk szempontjából ennek megfelelő fontosságú lehet a következő *Búvész* címszó.³⁶ Itt félreérthetetlenül egy olyan álom

³² Ua. 79-80.

³³ Ua. 467-476.

³⁴ 18. jegyzet 23.

³⁵ Uo.

³⁶ Ua. 58.

leírásával találkozunk, mely Ferenczi praxisából származik, de az sem zárható ki, hogy a tudós doktor saját álmáról van szó. A leírás az *Álmoskönyvben* gyakori „A különös álmokból” jegyzés alatt szerepel. Afelől is biztosak lehetünk, hogy a *Csók* címszó³⁷ „F. doktor”-a is Ferenczi, mivel az azonos monogrammú Freudot Krúdy mindig professzornak vagy tanárnak nevezi. A „csók lábadozó betegnél: gonosz” jegyzés mellett ha nem állna utalás Ferenczire, tipikus Krúdy-megfejtésnek tűnhetne. Lehetséges, hogy azokon a bizonyos háború előtti beszélgetéseken jelentős hatást gyakoroltak egymás gondolkodására.

A bizonyíthatóan pszichoanalitikus eredetű részletek mellett szólni kell olyan álmleírásokról is, melyeknek eredete tisztázatlan, lehet, hogy a *Mit álmódott, Kedves?* Szindbádjának küldték a levelezők, de éppen így lehetnek olyan esettanulmányok, melyekről Ferenczi Sándor számolt be az írónak. Közülük kiemelkedik egy az *Éj* címszót követő *Jó éjszakát!* című betoldott szövegből.³⁸ Egy csalódott, „sokat szenvedett nő” álmát olvashatjuk, a megfejtést azonban nem közölte Krúdy. (Az *Álmoskönyv* szótárrészában szereplő álmokkal kapcsolatban a szerző mindig csak a közlésre szorítkozik, mintha ezek olyan szépirodalmi szövegek lennének melyeket szintén ő írt.) Ez az álom ideális területe lehetne az analitikai vizsgálódásoknak, habár valószínűleg sohasem derül ki, hogy egy kóreset része volt-e, olvasói levél, netán valóban Krúdy fantáziájának a szüleménye.

A *Gödörbe* címszónál³⁹ olvashatjuk először az „F. professzor” jelzetet. Ha a „professzor” és a „doktor” megjelölések közti különbségtevés nem utalna világosan két külön forrásra, akkor ennek a jegyzetnek alig burkolatlan szexuális jelentéséből következtetni lehet arra, hogy az értelmezés Freudtól származik. A *Hal* címszónál⁴⁰ már „Freud professzor” szerepel mint forrásmegjelölés, az értelmezés pedig szorosan kapcsolódik a *Gödörbe* címszónál megadotthoz. *Nyárs* címszónál⁴¹ ismét F. S. közlését olvashatjuk, s ez is, mint a *Csók* alatt közölt részlet Krúdy „megfejtéseire” hasonlít.

³⁷ Ua. 68.

³⁸ Ua. 80-81.

³⁹ Ua. 103.

⁴⁰ Ua. 113.

⁴¹ Ua. 170.

Pénz,⁴² *Ribiszke*⁴³, *Saroglyában*⁴⁴, *Savo*⁴⁵, *Serte*⁴⁶, *Szamóca*⁴⁷, *Tojás*⁴⁸, és *Utca*⁴⁹ címszó alatt szintén F. S. közlései szerepelnek. Közülük a *Pénz*hez fűzött megállapítások a legterjedelmesebbek és legszerteágazóbbak. Azonkívül ebben az esetben szerepel egyedül az „F. S. gyűjtése” kifejezés, ami valószínűleg arra utal, hogy Ferenczi analitikusi gyakorlatából bocsájtotta Krúdy rendelkezésére ezeket a „különös álmok”-at.

A már említett *Mit álmodott, Kedves?* rovat *Álmoskönyvhöz* csatolt részleteiben háromszor utal a szerző konkrétan a pszichoanalízisre, és egyszerűen sejtethető, hogy arról van szó. Az álomfejtésekhez írott bevezetőben ezt olvashatjuk: „Sokat beszélgettünk valamikor az álmokról dr. F. S. úrral, Freud professzor tudós pesti barátjával. Ő ideg orvos, én költőféle volnék. Persze, más szemüvegen nézzük az álmokat. De néha találkoztak a megfejtéseink. Különösen a szerelmi álmoknál...”⁵⁰ Újabb utalás a kávéházi beszélgetésekre, egyben újabb jele az egymásra gyakorolt hatásnak. Egyébként az is elgondolkodtató lehet, hogy az álmok túlnyomó többsége éppen szerelmi álom, tehát gyakorta találkozhattak a megfejtéseik. Honthy Hanna álmával kapcsolatban azonban mintha gúnyosan említené az álomfejtő Freudot, pontosabban „dr. F. professzort”: „Miután az álomfejtő tudomása szerint színésznő álma a feladat, a középkorias álomfejtés mellőzhető, és dr. F. professzor módszerével is lehet elemezni.”⁵¹ A *vidéki kisasszony* álmával, megfejtésével kapcsolatban is arra kell gondolnunk, hogy Krúdy (íróként) a modern lélekelemzésnél (poétikailag?) jogosultabbnak tartja a régi babonát: „A komoly tudomány helyett azonban vegyük elő öreg

⁴² Ua. 184.

⁴³ Ua. 191.

⁴⁴ Ua. 195.

⁴⁵ Ua. 196.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Ua. 201.

⁴⁸ Ua. 210.

⁴⁹ Ua. 213.

⁵⁰ Ua. 303.

⁵¹ Ua. 306.

Álmoskönyvünket, amely nem ismer mást, mint hinnivalót.”⁵² Mindezekon kívül még egy alkalommal említi Freud professzor nevét, viszonylag semleges szövegkörnyezetben *B. Baba álma* kapcsán.⁵³

Elmondhatjuk-e, hogy babonás hit és pszichoanalitikus tudás vitájában dönt Krúdy vagy választ? Nem hiszem. Többször leírta — *Álmoskönyvében* is -, hogy nem hisz a babonásokban, de arról is éppen eleget olvashatunk műveiben, hogy számára, aki irodalommal fikcionálta szövegek tapasztalatát, nem marad más mint a hit, a régi vagy réginek hitt hagyományokhoz való ragaszkodás az önmagát „pozitívnak” hirdető „tudománnyal” szemben.

Viszonylag korán figyelt fel a freudi lélekelemzésre, méghozzá Ferenczi Sándor hatására és baráti segítségével, de nem bizonyítható, hogy az érdeklődésen és az újdonságnak szentelt figyelmén kívül mélyebben megérintette volna a bécsi professzor tana. Az azonban dokumentumokkal bizonyítható, hogy nem egyszer kétkedő iróniával nyilatkozott erről a tudományról. Krúdy Gyula és a pszichoanalízis viszonya nem írható le „száraz regiszterelmélettel”, pusztán mint a gazdag és kiterjedt életmű egy talán nem jelentéktelen, árnyaló eleme vehető figyelembe.⁵⁴

⁵² Ua. 337.

⁵³ Ua. 328.

⁵⁴ Jelen tanulmány elkészülte után jutott el hozzám Karafiáth Judit *Ferenczi et les écrivains de la revue Nyugat* című tanulmánya (In. Cahiers d'études hongroises 4/1992. L'héritage de Ferenczi et la psychanalyse hongroise — Vers un nouveau dictionnaire français-hongrois/hongrois-français. Paris, Institut Hongrois 21-29.), melyben a szerző behatóan foglalkozik néhány olyan kérdéssel, melyet jelen tanulmány is tárgyal. Karafiáth Judit ír Ferenczi és Krúdy barátságáról, egymásra gyakorolt hatásukról és az *Álmoskönyv* két szócikkéről, valamint a Barta András által tárgyalt elírásról. Krúdynak a pszichoanalízisről alkotott véleményével kapcsolatban ő is arra a következtetésre jutott, mint én, nyersfordításban idézem: „A pszichoanalízis ebben az esetben csupán az álmok egy lehetséges interpretációját jelenti az írott és szóbeli hagyomány mellett. 1920-ban egy álmoskönyvben Krúdy nem tehette meg, hogy ne vegyen tudomást az álmok tudományáról. De közben többször kifejtette, hogy nem csupán a paraszti hagyomány, de a józan ész is jobban elfogadható magyarázatot ad az álmokra, mint Freud elmélete.” (A nyersfordítás Király Annamária munkája.)

Zoltán Kelemen

GYULA KRÚDY AND PSYCHOANALYSIS

- Summary -

The writer analyses the direct relation between Gyula Krúdy and the Freudian psychoanalysis. He shows that Krúdy became familiar with the contemporary achievements of psychoanalysis through his friendship with Sándor Ferenczi, and he challenges the idea that the impact of psychoanalysis could be demonstrable in such works as the *Purgatoruium*, *Aranyidő*, *Mit Látott Vak Béla Szerelemben És Bánatban*, or the *Szindbád* short stories. The study discusses the *Álmoskönyv* in details, and traces those textual places which can be connected to psychoanalysis. Krúdy published five articles between 1915 and 1918 dealing with psychoanalysis. The writer of the study presents and briefly interprets articles, and the relevant parts of the ninth and most complete 1983 edition of the *Álmoskönyv*. The interpretation demonstrates that while Krúdy had serious reservations concerning Freudian psychoanalysis, he used a part of its achievements in his writings.